ISSN-2278-5655

AMIERJ Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal

Volume–XIV, Special Issues – III (b) Nov – Dec, 2025

OPEN ACCESS

Original Research Article

भाषांतरित कादंबऱ्यांमधील स्त्रीजीवन

* डॉ. अमोल सुभाष कवडे

* सहायक प्राध्यापक, मराठी विभाग, किसन वीर महाविद्यालय, वाई.

प्रास्ताविकः

प्राचीन काळापासून भारतीय समाजरचनेत स्त्रीचे स्थान अत्यंत गुंतागुंतीचे राहिले आहे. धर्म, परंपरा, संस्कार, पितृसत्ताक मूल्यव्यवस्था आणि सामाजिक मानदंड यामध्ये भारतीय स्त्री सतत संघर्ष करीत आल्याचे दिसून येते. अनेक भारतीय लेखिकांनी आपल्या कादंबऱ्यामधून स्त्रीच्या या जीवनानुभवांना अभिव्यक्त करण्याचे महत्वाचे कार्य केले आहे. ज्यावेळी या कादंबऱ्या भाषेच्या सीमा ओलांडून इतर भाषांमध्ये भाषांतरित होतात, तेंव्हा स्त्रीचे हे चित्र अधिक व्यापक आणि सार्वत्रिक स्वरुपात सर्व समाजापर्यंत पोहचते. प्रस्तुत शोधनिबंधात वेगवेगळ्या भाषांमधील मराठीत भाषांतरित झालेल्या काही कादंबऱ्यामधील स्त्रीजीवनाचा थोडक्यात आढावा घेतला आहे.

Copyright © 2025 The Author(s): This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium for non-commercial use provided the original author and source are credited.

'महाश्वेता' कादंबरीतील स्त्रीजीवन :

'महाश्वेता' ही सुधा मूर्ती यांची मूळ कन्नड भाषेतील कादंबरी असून, उमा कुलकर्णी यांनी तिचे मराठीमध्ये भाषांतर केले आहे. शरीरावर आलेले डाग आणि त्यामुळे उध्वस्त झालेला संसार हा विषय कादंबरीच्या केंद्रस्थानी आहे. अनुपमा आणि आनंद यांच्या सुखी संसाराचा शेवट अनुपमाच्या शरीरावर अचानक आलेल्या कोडाच्या डागामुळे होतो. तिला सासरच्या लोकांकडून त्रास होत असताना माहेरकडून मात्र कोणतीही साथ मिळत नाही. सासू राधाक्का तिला घरातून हाकलून देते. तर सावत्र आई तिला व्यवस्थित वागवत नाही, घरात घेण्यास तयार होत नाही. या सर्व प्रक्रियेमधून अनुपमाची वाटचाल सामर्थ्यशाली बनण्याकडे झालेली आहे.

जीवनामध्ये शारीरिक व मानसिक पातळीवरील खडतर अडचणीचा सामना तिला करावा लागतो. त्यातूनही ती मार्ग काढत पुढे विर्लेपार्ले कॉलेजमध्ये संस्कृतची प्राध्यापक होते. नोकरी करत असताना पुस्तके वाचणे, संकलन करणे यांसारखे विविध छंद जोपासते. स्वतंत्र आणि मुक्तपणे आयुष्य जगणारी अनुपमा आपल्याला कादंबरीच्या उत्तार्धात पहावयास मिळते. कोड आल्यानंतर जीवनात आलेल्या समस्या आणि त्या समस्यांमधून आपल्या अस्तित्वाचा शोध घेणारी अनुपमा लेखिकेने उत्तम रीतीने मांडली आहे.

अनुपमा सर्वांच्या विरोधात उभी राहते आणि आणि व्यवस्थेला प्रश्न विचारते, "कुणाचं चुकलं, काय चुकलं काय बोलायचं याविषयी ? हे काही केवळ शब्द नाहीत. त्या शब्दामागचा अर्थ तुम्हाला समजलाच नाही. मला कोड आलं

ISSN-2278-5655
AMIERJ Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal
Volume–XIV, Special Issues – III (b) Nov – Dec, 2025
OPEN ACCESS Original Research Article

हा माझा दोष काय? कोडामुळे माझं सौंदर्य नष्ट झालं, यात माझं काय चुकलं ? गरिबाघरची मुलगी करून घेऊन तिच्या गरिबीची चारचौघात टर उडवणं, यात कोणाची चूक ?" [१] अशापद्धतीने अन्यायाविरुद्ध उभी राहणारी अनुपमा महाश्वेता कादंबरीतून सुधा मूर्ती यांनी रेखाटली आहे. ज्यावेळी अनुपमा कोडावर उपचार घेत असते. त्यावेळी उपचार करणारा वसंत तिच्या प्रेमात पडतो. सर्व बाजूनी विचार करून ती वसंतला लग्नाला नकार देते. कुटुंबव्यवस्थेला स्वतःच्या स्वानुभवातून नकार देणारी अनुपमा देखील याठिकाणी आपणास पहावयास मिळते.

काही दिवसानंतर आपण केलेल्या चुकांची जाणीव झालेला आनंद तिला स्वीकारायला तयार होतो पण त्यालाही ती नकार देते. स्वार्थी विचार करणाऱ्या पुरुषी व्यवस्थेला नकार देत असताना तिच्यामध्ये कोणत्याही प्रकारचा भडकपणा जाणवत नाही, सर्व गोष्टी ती सौम्यपणे नाकारताना दिसते. "जाऊ दे आनंद ! होरपळून गेलेल्या बीजाला पुन्हा संपूर्ण शक्य नाही. आता मला नवरा, प्रेम, माया सारं निरर्थक आहे असं वाटतं. तुम्ही खूप उशिरा आलात ! मला माझ्या जीवनाचे ध्येय समजलं आहे. आता मला कुठल्याही प्रकारच्या आधाराच्या काठीची गरज नाही. प्रत्यक्ष सूर्याचा प्रकाशचं रस्तावर उजेड टाकत असताना कंदिलाचा प्रकाश कशाला पाहिजे ? एकचं सांगते, देवाच्या कृपेने मला बुद्धी आहे, त्यासाठी आवश्यक टी संधी उपलब्ध आहे ! मुंबईसारख्या महानगरान मला अपार रक्षण दिलं आहे ! पण सगळ्या महाश्वेतांची परिस्थिती माझ्यासारखी नाही. ज्यासाठी आपण कुठल्याही अर्थी जबाबदार नाही, त्यासाठी परीत्याक्तेचं जीवन वाट्याला आल्यामुळे होणाऱ्या दुःख, वेदनेच्या कल्पनेनं माझं मन आक्रंदून उठतं. तुम्हाला तुमच्या आयुष्यात तसं कोणी भेटलं, तर तुम्ही त्यांना शक्य असेल ती मदत करा. दयेची भीक नको, माणुसकीच्या दृष्टीकोनातून मदत करा." [२] यामधून एक नवी दृष्टी प्राप्त झालेली स्त्री अनुपमाच्या रूपाने आपल्यासमोर उभी राहते.

अशाप्रकारे प्रस्तुत कादंबरीची नायिका अनुपमाच्या माध्यमातून उध्वस्थ झालेल्या संसाराचे दुःख उराशी न बाळगता, ते बाजूला करत त्यातून मार्ग काढणारी सामर्थ्यवान स्त्री सुधा मूर्ती यांनी चित्रित केली आहे.

'कमला' कादंबरीतील स्त्रीजीवन :

कृपाबाई सत्यनादन यांची 'कमला' ही १८९५ मध्ये इंग्रजी भाषेत लिहिलेली कादंबरी असून, रोहिणी तुकदेव यांनी तिचे मराठीत भाषांतर केले आहे. प्रस्तुत कादंबरीतून कृपाबाई सत्यनादन यांनी तत्कालीन महाराष्ट्रीय स्त्रीचे सामाजिक, सांस्कृतिक आणि शैक्षणिक जीवन चित्रित करून समाजाचा स्त्रियांकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन अधोरेखित केला आहे.

प्रस्तुत कादंबरीची नायिका कमला असून तिचा संपूर्ण जीवनप्रकाश या कादंबरीतून पुढे येताना दिसतो. ही कादंबरी बालविवाहासारख्या महत्वाच्या प्रश्नावर भाष्य करत असून बाल स्त्रीमनाचे चित्रण या कादंबरीत आले आहे. शिवाय स्त्री शिक्षणविषयक कुटुंबाची आणि समाजाची दुय्यम भूमिका या कादंबरीतून पुढे येताना दिसते. स्त्रियांना वाचता येणे हे त्याकाळी कल्पनेच्या बाहेर असणारे होते, परंतु कमला ही वाचन करते हे सर्वांना आश्चर्यचकित तर करणारे होतेच शिवाय मनात धास्ती निर्माण करणारेदेखील होते.

कमलाला तिचे सासरे सोडून सगळेच जाणीवपूर्वक त्रास देतात, तिच्यावर संशय घेतात, तिला चुकीचे वागण्यास भाग

ISSN-2278-5655
AMIERJ Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal
Volume–XIV, Special Issues – III (b) Nov – Dec, 2025
OPEN ACCESS
Original Research Article

पडतात. या सर्व बाबींच्या माध्यमातून कुटुंबव्यवस्था आणि एकंदरीत स्त्रीजीवन चित्रित करण्याचा प्रयत्न या कादंबरीने केला आहे. समाजामध्ये रूढ असलेल्या केशवपणन, सती प्रथा यांसारख्या समस्या ज्या काळात संपुष्ठात आल्या होत्या त्या काळातील ही कादंबरी आहे. या कादंबरीतील नायिका पती निधनानंतर सती जात नाही, पण त्याबद्दल भाष्य करताना दिसते. समाजातील पुरुषी वर्चस्व ही त्या काळापासून आजपर्यंत चालत आलेली समस्या आहे त्याचेही चित्रण कमलाचा नवरा गणेशच्या माध्यामतून दिसून येते. गणेश हा तिच्यासमोर सई या स्त्रीसोबत अनैतिक संबंध ठेवतो, तरीदेखील कमला त्याच्यासोबत संसार करते. या गोष्टींचा तिला तिटकारा येत असला तरी, त्याविरुद्ध ती टोकाचा प्रतिकार करत नाही. परंतु ज्यावेळी गणेश तिच्या चारित्र्यावर संशय घेतो, त्यावेळी मात्र ती बंड करते आणि घर सोडून जाते, आणि सासरच्या लोकांना याचा जाब विचारते. याठिकाणी अन्यायाविरुद्ध बंड करणारी कमला आपल्याला दिसून येते.

कमला परंपरेबद्दल विचार करत असताना ती आधुनिकतेचादेखील विचार करते. तिला समाजमान्य संकेत मोडायचे नाहीत आणि जाचक परंपरांना शरणही जायचे नाही, अशा प्रकारचे द्वंद घेऊन जीवन जगणारी कमला या कादंबरीत आपल्याला पाहायला मिळते. आत्मसन्मान जागृत ठेवून कमला पतीचा त्याग करते परंतु त्याग केल्यामुळे आपल्याला विधवेचे जीवन जगावे लागत आहे असे तिला वाटते. तत्कालीन सामाजिक परिस्थितीवर मात करत कमला स्वतःचे अस्तित्व तयार करून स्वतःला समाजकार्यात झोकून देते. या कादंबरीसंदर्भात डॉ. नीलिमा गुंडी यांनी नोंदविलेले निरीक्षण महत्वपूर्ण आहे. कादंबरीच्या प्रस्तावनेत त्या म्हणतात, "कमलामध्ये बालविवाह, स्त्री शिक्षणाविषयी समाज मनातली धास्ती, एकत्र कुटुंब पद्धतीतील कुचंबलेले वातावरण, कुटुंबातील पुरुषी वर्चस्ववाद आणि परंपरा व आधुनिकता यातील मूल्यसंघर्ष यांचे चित्रण येते. आत्मसन्मान राखत पतीचा त्याग करणारी यातील कमला ही त्या काळाच्या चौकटीत बंदिस्त झालेली नायिका नव्हती. तिचे वेगळेपण आज उठून दिसते. या कादंबरीतील प्रसंगचित्रण, निसर्गवर्णन आणि भाषाशैली हे घटकही वाचकांना आकर्षित करतील असे आहेत." [३]

तत्कलीन समाजातील स्त्रियांचे जीवन आणि त्यांचे प्रश्न कमला या व्यक्तिरेखेच्या माध्यमातून मांडण्याचा प्रयत्न कृपाबाई सत्यानादन यांनी 'कमला' या कादंबरीच्या माध्यामतून केला आहे.

'अशी काळवेळ' या कादंबरीतील स्त्रीजीवन :

शशी देशपांडे यांची 'A MATTER OF TIME' ही मूळ इंग्रजी भाषेतील कादंबरी असून सरोज देशपांडे यांनी तिचे मराठीमध्ये भाषांतर केले आहे. प्रस्तुत कादंबरीमध्ये तीन पिढ्यांमधील स्त्रियांच्या मनाचा वेध घेतला आहे. या कादंबरीत 'कल्याणी' आजी, 'सुमी' आई आणि 'अरु' ही सुमीची मुलगी म्हणजेच नात, आई आणि आजी असा तीन पिढ्यांचा नात्यातील परस्परसंबंध शोधण्याचा प्रयत्न लेखिकेने या कादंबरीत केला आहे. कल्याणी आणि सुमी या दोघींनाही मुलगा नसल्याने एक अदृश्य स्वरूपाचा संघर्ष त्यांच्या मनात निर्माण होतो. गोपाल हा सुमीचा पती तिला काहीही न सांगता सोडून जातो. तो का आपल्याला सोडून गेला याचा शोध न घेता ती त्याला मुक्त करून आपल्या मुलीना घेऊन माहेरी जाते.

ISSN-2278-5655
AMIERJ Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal
Volume–XIV, Special Issues – III (b) Nov – Dec, 2025
OPEN ACCESS Original Research Article

माहेरी तिचे वडील 'श्रीपती' यांनी स्वतःला कायम एका खोलीत बंदिस्त करून घेतले असून कोणत्याही कौटुंबिक बाबतीत ते हस्तक्षेप करत नाहीत, त्यांचे आणि पत्नी कल्याणी हिचे ३५ वर्षापासून कोणत्याही प्रकारचे संभाषण नाही. त्यांचा वंशाचा दिवा असणारा मतीमंद मुलगा हरवेलेला असून तो हरवण्यामागे कल्याणीचा हात आहे, म्हणून ते तिला दोषी धरतात. असे असूनही कल्याणीदेखील कोणताही प्रश्न उपस्थित न करता संसार करत आहे.

सुमी गोपालला आणि कल्याणी श्रीपतीला कोणत्याही प्रकारचे प्रश्न विचारत नसली तरी, दोघींच्या संसारातील मूक नाट्याचा शोध घेण्याचा, प्रश्न विचारण्याचा प्रयत्न 'अरु' करते. या दोघींवर झालेल्या अन्यायाला वाचा फोडण्याचा आणि अबोल वेदनेचा ठाव घेण्याचा प्रयत्न अरु करते. ती आपल्या वडिलांच्या संन्यासाचा आणि आजोबांच्या तटस्थ विरक्तीचा शोध घेते. मूल न होणे यामध्ये स्त्रीचाचं दोष आहे असे पुरुषांना वाटते हा प्रश्न मांडलेला आहे. पारंपारिक विचारसरणीमुळे स्त्रियांच्या वाट्याला येणारे दुःख कल्याणी आणि सुमी या व्यक्तिरेखांच्या रूपाने मांडले आहे. या कादंबरीतील पुरुष पात्रे अबोल असली तरी त्यामध्ये स्त्रियांना दोषी ठरविण्याचे राजकारण आहे.

प्रस्तुत कादंबरी पुरुषप्रधान समाजव्यवस्थेवर भाष्य करत असताना पारंपारिक रूढी व स्त्रियांचे विचार यांचाही वेध घेते. आणि कौटुंबिक स्थानही शोधण्याचा प्रयत्न करते. शेवटी सुमी व श्रीपती गाडीवर प्रवास करत असताना मरण पावतात. परंतु कल्याणी आणि अरु मात्र आपण स्वतंत्र आहोत हे दाखवून देतात. शेवटी अरु म्हणते, "जा तुम्ही बाबा,आम्ही सांभाळून राहू. आमची काळजी करू नका."[४] थोडक्यात आम्ही परावलंबी नाहीत हेच यातून अरुला सुचवायचे आहे.

'पिंजर' या कादंबरीतील स्त्रीजीवन :

पिंजर ही अमृता प्रीतम यांची मूळ पंजाबी कादंबरी असून डॉ. राजश्री यांनी या कादंबरीचे मराठीत भाषांतर केले आहे. प्रस्तुत कादंबरीची पुरो ही नायिका असून, गुजरातमधील शाह सावकाराची ती मुलगी आहे. काही कारणाने त्यांनी मूळ गाव सोडून सियामला वास्तव्य केले होते. त्याठिकाणी त्यांची आर्थिक परिस्थिती सुधारते. पुरो वय साधारणतः चौदा वर्षाची असून रशीद नावाचा एका तरुण खानदानी दुष्मनी मनात ठेवून तिचे अपहरण करतो. रशीद पुरोला सर्व प्रकारचे प्रेम देण्याचा प्रयत्न करतो. परंतु पारंपारिक विचारांच्या संस्कारात वाढलेल्या पुरोचे मन स्वीकारत नाही. ज्यावेळी तिचे आई-वडील तिला घरात घेत नाहीत तेंव्हा ती रशीदसोबत राहण्याचा निर्णय घेते, परंतु मनातून पूर्णपणे खचून जाते. रशीद पुरोवर प्रेम करत असला तरी, तिचे मान आई- वडिलांनी लग्न ठरविलेल्या मुलामध्ये अडकलेले असते, खानदानी दुश्मनीने माझा बळी घेतला आहे का ? हे ती वारंवार रशिदला विचारत, ती म्हणते, "तुझ्या आत्याला माझ्या ताऊने उठवलं(अपहरण) केलं, पण यात माझा काय दोष ! आता मी कुठलीच राहिली नाही, पुरोचा चेहरा अश्रुने भरून आला."[५] यावरून स्त्रियांच्या अन्यायाच्या परंपरेचा अंदाज येतो, ज्यावेळी पुन्हा ती आपल्या घरी जाण्याचा विचार करते, त्यावेळी रशीद तिला सांगतो की, तुला तुझ्या घरचे पुन्हा घरात घेणार नाहीत, कारण तो त्यांच्या प्रतिष्ठेचा प्रश्न आहे. कोणताही हिंदू हा मुस्लिमांच्या घरचे पाणी प्यायला तयार होणार नाही, याची रशीदला कल्पना असते.

ISSN–2278-5655

AMIERJ Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal

Volume–XIV, Special Issues – III (b) Nov – Dec, 2025

OPEN ACCESS Original Research Article

परंपरेने चालत आल्याप्रमाणे पुरोला मुस्लीम धर्माच्या परंपरा स्वीकारव्या लागल्या, तिचे नाव बदलून हमीदा ठेवण्यात आले. पुढे स्वतःच्या पोटी जन्माला आलेल्या मुलाचाही तिला तिरस्कार वाटू लागतो, कारण तो पुरुष असतो, आणि पुरुष आजवर स्त्रीवर अन्याय करत आला आहे.

हिंदू – मुस्लीम या दोन कुटुंबाच्या वादातून एका स्त्रीवर झालेला अन्याय हा या कादंबरीतून अधोरेखित करण्याचा प्रयत्न 'अमृता प्रीतम' यांनी केला आहे. समाजाला बदला घेण्यासाठी फक्त स्त्रियाचं सापडतात का ? असाही पश्न या ठिकाणी उभा राहतो. शेख घराण्यातील स्त्रीवर शाह घराण्यातील पुरुषांनी केलेला अन्याय असो अथवा, शेख घराण्यातील रशीदने केलेला अन्याय असो, स्त्री ही अशा पद्धतीने वापरली जाते.

समारोप :

भारतीय लेखिकांच्या मराठीत भाषांतरित झालेल्या कादंबऱ्यांचा स्त्रीवादी दृष्टीकोनातून विचार करता असे लक्षात येते की, स्त्रियांच्या आयुष्याची विविध रूपे या कादंबऱ्यामधून चित्रित झालेली दिसतात. या स्त्रिया समस्यांना कवटाळून न बसता त्यातून मार्ग काढताना दिसतात, आणि समर्थपणे आयुष्य जगतात. तर काही स्त्रिया पारंपारिक चौकटीत जीवन जगतात. कोड आलेली अनुपमा आणि तिच्या कुटुंबाची अस्वीकार्यता, पुढे जाऊन शिक्षण क्षेत्रात नाव कमावणारी नायिका आपल्याला 'महाश्वेता' कादंबरीत दिसते, तर शशी देशपांडे यांनी '[काळवेळ' मधून तीन पिढ्यामधील स्त्रियांचे आयुष्य चित्रित केले आहे. कमला कादंबरीमध्ये आत्मसन्मान राखत पतीचा त्याग करणारी कमला दिसून येते. धार्मिक संघर्षाला बळी पडणारी आणि मनाविरुद्ध जीवन जगणारी पुरो अमृता प्रीतम यांनी 'पिंजर' या कादंबरीत उभी केलेली आहे.

संदर्भ :

१) *मूर्ती सुधा, महाश्वेता, अनु. कुलकर्णी उमा, मेहता पब्लिशिंग हाऊस पुणे, नोव्हेंबर २०१६, पृ. १४४*

२) *तत्रैव, पृ. १४६*

३) *सत्यानादन कृपाबाई, कमला, अनु. तुकदेव रोहिणी, राजहंस प्रकाशन पुणे, जानेवारी २०२२, पृ. ३*

४) *देशपांडे शशी, अशी काळवेळ, अनु. देशपांडे सरोज, रोहन प्रकाशन पुणे, प्र.आ. २००६, पृ. २०२*

५) *प्रीतम अमृता, पिंजर, अनु. राजश्री, विजय प्रकाशन नागपूर, प्र.आ. २०१५, पृ. १५*

Cite This Article:

डॉ. कवडे अ. सु. (2025). भाषांतरित कादंबऱ्यांमधील स्त्रीजीवन. **In Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal**: Vol. XIV (Number VI, pp. 30–34). ***Doi:*** *https://doi.org/10.5281/zenodo.18013321*